



## Aktuaalset autoriõigusest

Viive Kaur, vandeadvokaat

Esmapilgul võib tekitada hämmingut küsimus arstitöö ja autoriõiguse seotusest. Kui lähtuda aga sellest, et arst mitte ainult ei ravi, vaid tihtilugu vahetab oma praktilisi kogemusi teiste sama eriala spetsialistidega, esinedes ettekannetega seminaridel ja konverentsidel või artikleid avaldades, siis on seos ilmselge.

### Mis on intellektuaalne omand?

Mõistete täpsuse huvides oleks kõigepealt vajalik selgitada intellektuaalse omandi tähendust. Tavakeeles mõeldakse intellektuaalse omandi all mis tahes teoseid (artikleid, filme, arhitektuuriteoseid, maale, skulptuure, arvutiprogramme jms), leiutisi, tööstusdisainilahendusi, st kõiki neid objekte, mis on loodud loomingulise tegevuse tulemusena.

Juriidilises keeles tuleb intellektuaalse omandi all mõista aga kõiki neid õigusi, mis tekivad autoril teose loomisega. Termin intellektuaalne omand on määratletud Ülemaailmse Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni asutamise konventsioonis. Viidatud konventsioonist tulenevalt sisaldab käsitletav mõiste õigusi seoses kirjandus-, kunsti- ja teadusteostega; esitajate poolt teoste ettekannetega, fonogrammidega, raadio- ja televisiooniülekannetega; leiutistega inimtegevuse kõigis valdkondades, teaduslike avastistega, tööstusdisainilahendustega; kaubamärkidega; kaitsega kõlvatu konkurentsi vastu ja kõiki teisi õigusi, mis tulenevad intellektuaalsest tegevusest tööstuse teaduse, kirjanduse ja kunsti valdkondades. Põhimõtteliselt võib eeltoodu liigitada ka kolme laiemasse rühma: autoriõigus, autoriõigusega kaasnevad õigused ja tööstusomand.

Käesoleva artikli eesmärki ja konkreetse lugejaskonna küsimusi silmas pidades käsitlen lähemalt vaid autoriõigusega seonduvat. Ülevaate andmisel on aluseks võetud kaks aspekti: et ettekande või artikli kirjutaja tunneks iseenda kui autori õigusi ning et ta oskaks arvestada teiste autorite õigustega.

### Mis on teos ja mis moodustab autoriõiguse sisu?

Kõige laiemalt väljendatuna on autoriõiguse objektiks teosed kirjanduse-, kunsti- ja teaduse valdkonnas, mille kasutamist reguleerib autoriõiguse seadus. See seadus annab ka teoste mitteamendava loetelu. Kõige järgneva paremaks mõistmiseks olgu siinkohal ära toodud ka teose mõiste. Nimelt loetakse teoseks autoriõiguse seaduse tähenduses objekti, mille puhul on täidetud järgmised tingimused: tegemist on originaalse tulemusega kirjanduse, kunsti või teaduse valdkonnas (1); nimetatud tulemus peab olema väljendatud mingisuguses objektiivses vormis (2) ja olema selle vormi kaudu tajutav ning reprodutseeritav kas vahetult või mingi tehnilise vahendi abil (3). Teos loetakse originaalseks, kui see on autori enda intellektuaalse



loomingu tulemus. Tihti jäetakse teadvustamata fakt, et teose originaalne pealkiri (nimi) kuulub kaitsmisele samadel alustel mis teos.

Autoriõigus tekib teose loomise momendil. Autoriõiguse sisu moodustavad autori isiklikud õigused (nt õigus autorsusele, õigus autorinimele, õigus teose puutumatusel, õigus teose lisadele, õigus autori au ja väärkuse kaitsel jne) ja varalised õigused. Viimaste all mõistetakse autori ainuõigust igal moel ise oma teost kasutada, lubada ja keelata oma teose sama viisilist kasutamist teiste isikute poolt ja saada tulu oma teose sellisest kasutamisest.

Autori varalisteks õigusteks on näiteks õigused teose reprodutseerimisele, teose levitamisele ja teose tõlkimisele; õigus teha teosest kohandust; õigus koostada ja välja anda oma teoste kogumikke ja süstematiseerida oma teoseid; õigus teost avalikult esitada kas elavas või tehniliselt vahendatud ettekandes; õigus teost üldsusele näidata; õigus edastada leos raadio, televisiooni või satelliidi ja taasedastada kaabellevivõrgu kaudu; õigus teha teos üldsusele kättesaadavaks Interneti vahendusel.

Ruumi puudusel ma nimetatud õigustel täpsemalt ei peatu, küll tuleb aga eraldi juhtida tähelepanu vajadusele arvestada teoste mis tahes viisil ja vormis kasutamisel ka autori isiklike õigustega.

Autori õigus autorsusele tähendab sisuliselt seda, et autoril on õigus esineda üldsuse ees teose loojana ja nõuda, et tema teose mis tahes kasutamisel näidatakse ära tema nimi. Juhul kui autor on avaldanud teose pseudonüümi all või anonüümselt, siis tuleb sama viisi järgida teose kasutamisel isegi siis, kui kasutajale on autori kodanikunimi teada.

Teose pealkirjas ja teoses endas on lubatud teistel isikutel teha mis tahes muudatusi vaid siis, kui autor on selleks eraldi loa andnud. Samuti peab olema teose kasutaja saanud eelnevalt autorilt loa selleks, et lisada autori teosele teiste autorite mis tahes teoseid (kujundus, eessõna, järelsõna, kommentaar, selgitus jms).

### **Kaitstakse teose vormi, mitte sisu**

Autoriõigusega on kaitstav teose vorm, aga mitte teose sisu. Nii näiteks ei kohaldata autoriõiguse seadust niisugustele intellektuaalse omandi tulemustele nagu ideed, kujundid, mõisted, protsessid, süsteemid, meetodid, kontseptsioonid, avastised, leiutised jms, mida on teoses kirjeldatud, selgitatud või muul viisil väljendatud.

Meditatsioonide ettekannete koostamine ja artiklite kirjutamine ei ole ega saagi olla võrreldav romaani või luuletuse või maali loomisega, mil looja on täiesti vaba. Ettekanded ja artiklid teadusvaldkonnas on tihedalt seotud vastava ala arengutasemega, varasemate ettekannete, artiklite, leiutiste, avastistega jms.

Seega ongi praktikas kõige enam tõusnud küsimusi seoses varem avaldatud artiklite, ettekannete ja muu materjali kasutamisega.



## **Teose kasutamiseks on vajalik autori eelnev nõusolek**

Üldreeglina peab mis tahes teose kasutamiseks olema autorilt saadud kirjalikus vormis eelnev nõusolek.

Autoriõiguse seadus sätestab aga ka üksikud erandid, mil teost on võimalik kasutada autori nõusolekuta, kuid tasu maksmisega, ja erandid, mil teost on võimalik kasutada autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta.

Autori nõusolekuta, kuid tasu maksmisega on lubatud reprodutseerida audiovisuaalset teost või teose helisalvestist kasutaja enda, see tähendab isiklikeks vajadusteks, mille alla läheb ka teaduslik uurimistöö, õppetöö jms. Tasu maksmine audiovisuaalsest teosest või teose helisalvestisest koopia tegemise eest, olenemata sellest, millisel andmekandjal teos oli kättesaadav, on reguleeritud riiklikul tasandil ja seda tasu on kohustatud maksuma salvestusseadmete ja salvestuskandjate tootja, importija või müüja.

Autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta on näiteks võimalik füüsilisel isikul teise autori teost reprodutseerida ja tõlkida isikliku kasutamise eesmärkidel, kuid tingimusel, et selline tegevus ei taotle ärilisi eesmärke. Konverentsidel, seminaridel ja koolitustel ettekannetega esinemine ega artiklite avaldamine ei ole käsitletav teose kasutamisenäiteks isiklikuks otstarbeks.

## **Teost võib vabalt kasutada teaduslikel, hariduslikel, informatsioonilistel ja õigusemõistmise eesmärkidel**

Olgu siinkohal rõhutatud, et teose vaba kasutamine eeldab ranget juhendumist autoriõiguse seaduses ära toodud eranditest, sest neist väljumine on hinnatav autoriõiguse rikkumisena.

Esimeseks reegliks, millest tuleb kindlasti kinni pidada, on see, et isegi juhul, kui seadus lubab teost kasutada ilma autori eelneva nõusolekuta ja tasu maksmiseta, tuleb igal juhul ära näidata kasutatud teose autori nimi (kui see on teosel näidatud), teose nimi (pealkiri) ja avaldamisallikas.

Teiseks tuleb kindlasti meeles pidada, et seaduses on erandid nimetatud eraldi sätetes ja punktides, kusjuures igas punktis on nimetatud rida tingimusi. Teost on lubatud kasutada ilma autori nõusolekuta ja tasu maksmiseta vaid juhul, kui järgitud on vastavas punktis nimetatud kõiki tingimusi. Kas või ühe tingimuse täitmata jätmine välistab õiguse teost autori nõusolekuta kasutada. Samuti ei saa eri punktides toodud tingimusi oma suva kohaselt kohandada mõne muu erandi suhtes.

Nii näiteks on ühe erandi tingimusteks: teise autori teos on varem juba õiguspäraselt avaldatud (1), teost kas tsiteeritakse või refereeritakse, tehes seda vaid motiveeritud mahus (2) ja tsiteeritava või refereeritava teose kui terviku mõtte antakse edasi õigesti (3).

Teise erandina on lubatud õiguspäraselt avaldatud (1) teose kasutamine illustreeriva materjalina (2) õppe- ja teaduslikel eesmärkidel (3) motiveeritud mahus (4) ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke (5).



Käesoleva artikli eesmärgiga seonduvaks kolmandaks erandiks on teose kasutamine tingimustel, et teos on õiguspäraselt avaldatud (1), seda reprodutseeritakse õppe- ja teaduslikel eesmärkidel (2), motiveeritud mahus (3), haridus- ja teadusasutustes (4), mille tegevus ei taotle ärilisi eesmärke (5).

### **Motiveeritud maht ja tavapärane kasutamine**

Kõigis kirjeldatud erandites on ühe tingimusena nimetatud motiveeritud maht. Seaduses endas ei ole võimalik motiveeritud mahtu lahti seletada, samuti ei ole võimalik luua praktikas aset leidnu põhjal kriteeriume, millest oleks võimalik lähtuda kõigil või paljudel juhtudel. Seda, kas teise autori teost on kasutatud motiveeritud mahus, saab alati hinnata vaid konkreetse juhtumi pinnalt. Sisuliselt samasugune on olukord ka siis, kui peaks tekkima vaidlus selle üle, kas teost on kasutatud illustreeriva materjalina või on see lävi ületatud, või selle üle, kas teose refereerimisel ja tsiteerimisel on antud edasi teose kui terviku õige mõte.

Kas väljavõtte teosest on illustreerivaks materjaliks või on see tõlgendatav tsitaadina, kas kasutatud osaks teise autori teosest on tabel tervikuna või osa sellest, st millise teose osaga oma olemuselt on tegemist, ei oma otsesest tähendust.

Isegi juhtudel, kui näiliselt on tegemist seaduses sätestatud erandjuhuga teose kasutamiseks autori nõusolekuta ja tasu maksmata, tuleb silmas pidada, et teose kasutamine ei oleks vastuolus teose tavapärase kasutamisega ega kahjustaks põhjendamatult autori seaduslikke huve. Jällegi on tegemist nõudega, mille puhul ei ole antud konkreetseid kriteeriume tavapärase kasutamise ja „seaduslike huvide põhjendamatult kasutamise“ mõistmiseks. Seaduses ei saa, eriti arvestades autoriõiguse seaduse objektide mitmekesisust ja olemuselt võrreldamatust, ette kirjutada mis tahes tingimusi viisil, et need oleksid seadusest otseselt kasutamisele võetavad nagu moosipurgid vanaema keldrist.

### **Fotode kasutamine**

Mis puutub aga näiteks fotode kasutamisse, siis tuleb silmas pidada seda, et foto puhul võib olla samuti tegemist iseseisva teosega, s.o fotograafiateosega, millel on oma autor oma iseseisvate õigustega. Ainuüksi fakt, et teoses on fotot kasutatud, ei anna alust eeldada, et selle teose autorile, kelle teoses foto avaldati, kuuluvad kõik varalised õigused nimetatud foto kasutamiseks. Foto on teos kui tervik. See aga omakorda tähendab, et foto kasutamisel tuleb eraldi ülejäänud teosest lähtuda samuti samadest kriteeriumidest, millisest juhinduti muu teose puhul.

### **Kolleegidele peetud suulised ettekanded**

Autoriõiguse seisukohalt ei ole vahet, kas teise autori teost või osa sellest kasutatakse ajakirjas avaldatavas artiklis või suulises ettekandes. Ka kõned, loengud, ettekanded ja teised teosed, mis on väljendatud suuliselt, on kaitstavad teosed, sest need avaldatakse objektiivses vormis (lektor loeb), on selle vormi kaudu tajutavad (kuulajad kuulevad) ja reprodutseeritavad (salvestatav on heli või heli ja pilt koos).

Ühelt poolt on oluline suulise ettekande autoril endal teadvustada, et talle kuuluvad autori



isiklikud ja varalised õigused suulise ettekande suhtes. Teiselt poolt on siinkohal oluline ära märkida, et autori üheks varaliseks õiguseks on õigus teose reprodutseerimisele, see tähendab mis tahes vormis kas teosest või selle osast, kas ühe või mitme, kas ajutise või alalise koopia, kas kaudset või otsest tegemist. Seega ei ole teise autori teose kasutamisel suulises ettekandes mingeid erandeid võrreldes artiklis avaldamisega.

Ülaltoodu kehtib ka siis, kui suuline ettekanne peetakse oma kolleegidele. Artikli autor lähtub siinkohal eeldusest, et tegemist on ettevalmistatud ettekandega, millel on teose tunnused, ning et tegemist ei ole kolleegidega peetud igapäevase töönõupidamisega, kus vahetatakse informatsiooni, kogemusi ja mõtteid. Seda lubab väita asjaolu, et autoriõiguse seaduse kohaselt tuleb üldsuse all mõista määramata isikute ringi väljaspool perekonda ja lähimat tutvusringkonda. Loomulikult taandub vastus lõppastmes taas kõigi faktiliste asjaolude hindamisele, kuid üldjuhul tuleks siiski lähtuda eeldusest, et ettekande tegemisel kolleegidele on tegemist üldsusega autoriõiguse seaduse mõttes, see tähendab, et tegemist on teose kasutamisega ning et juhinduda tuleb autoriõiguse seadusest.

### **Fotod patsientidest**

Arvestades meditsiinialaste ettekannete ja artiklite eesmärki, on kindlasti praktikas vaja kasutada fotosid, millelt nähtub käsitletava probleemi olemus või lahenduse tulemus, ehk siis fotosid patsientidest. Siinkohal tuleb arvestada patsiendi kui isiku õigustega. Nimelt on võlaõigusseaduses sätestatud, et isiku nime või kujutuse õigustamatu kasutamine on õigusevastane. Ehkki õigusevastasuse tuvastamisel arvestab kohus rikkumise liiki, põhjust ja ajendit, samuti suhet rikkumisega taotletud eesmärgi ja rikkumise raskuse vahel, tuleks siiski võimaluse korral hoiduda patsiendist foto avaldamisega viisil, mil konkreetne isik on äratuntav. Kui patsient on eelnevalt temast foto ja andmete avaldamiseks nõusoleku andnud, siis probleemi ei ole ega teki. Nõusoleku andmise võimalikuks hilisemaks tõendamiseks on soovitatav võtta patsiendi nõusolek kirjalikult. Eeldatavalt ei ole enamikul juhtudel patsiendist tehtud fotot alust lugeda fotograafiateoseks (st ei ole tegemist autori intellektuaalse tegevuse tulemusega), mistõttu niisugustele fotodele üldjuhul autoriõigus ei laiene. Kõik on aga taas fakti küsimus.

### **Kokkuvõtteks**

Artiklis käsitletu moodustab vaid ühe osa autoriõigusega reguleeritud suhetest. Igapäevases praktikas oleks aga oluline tunda ka autori õiguste realiseerimise viisi ja vorme siis, kui tegemist ei ole seaduses sätestatud niinimetatud teose vaba kasutamise juhtudega. Nii näiteks tuleks teada, kellele kuulub ja millises mahus autoriõigus töökohustuste täitmise korras loodud teosele, mida mõista ühis- ja kaasautorsuse all ja kuidas autorid oma õigusi ühise autorsuse puhul teostavad, millised õigused tekivad kogumiku koostajal, mida pidada silmas autorilepingu sõlmimisel ja muid autoriõigusega seonduvaid olulisi asjaolusid.

Käesoleva artikli autor eeldab, et juhul kui teiste autorite teoste kasutamisele asumisel on eeltoodut endale teadvustatud ja järgitud, siis suure tõenäosusega on intellektuaalomandi valdkonnas erimeelsuste ja vaidluste tekkimise alused ja võimalused minimaliseeritud.